

gondolattal: ha a jelzett ismérvek alapján kirajzolódnak az intellektuális próza kontúrjai (és a tárgyalt művek igazolják az értékítéletet is), akkor vajon milyen értékeket képviselnek azok a művek, melyek az elmélettel szembeni oldalon állnak? Vajon maradéktalanul magunkévá tehetjük-e azt a megállapítást, hogy „egyetlen egyéni sors sem eléggé izgalmas ma már ahhoz, hogy leköthesse egy nagy regény terjedelmére a mai írók figyelmét”?

KONTRA Ferenc

AZ ÖNIGAZGATÁS ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA

Edvard Kardelj: *A szabad munkatársítás*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985

A könyv — az öngazgatás marxista elmélete — magyar kiadása tizenvalahány évvel a törvények elkészülése és hét évvel a szerb nyelvű kiadás után jelenik meg, de ez semmit sem von le a mű időszerűségéből. Egyrészt mert a Szocialista Szövetség kezdeményezésére jugoszláv szinten most mérik fel *A társult munkáról szóló törvény* gyakorlati megvalósulásának tapasztalatait és eredményeit, másrészt mert a gazdasági nehézségek és a velük kapcsolatos viták aktualizálják az öngazgatás számos kérdésének megvitatását, s ehhez Kardeljnak, a rendszer egyik megteremtőjének gondolatai hasznos támpontot nyújthatnak.

A könyv elméleti magva nincs az elmélyültségnek és elméleti általánosításának azon a szintjén, mint Edvard Kardelj néhány más műve, például a társadalmi tulajdonról vagy az öngazgatás politikai rendszeréről szóló fejtegetése. Ez nyilvánvalóan abból adódik, hogy tematikája szerint közelebb van a gyakorlathoz, mint az elmülethez. Ettől függetlenül a mű elméleti értéke elvitathatatlan. Az öngazgatási rendszer néhány kérdésének ugyanis Kardelj itt adja teljes elméleti feldolgozását — pl. A társultmunka-alapszervezetnek és a szabad munkacserének —, másrészt pedig foglalkozik a társadalmi tulajdon kérdéskomplexumának lényeges részletkérdéseivel.

A társultmunka-alapszervezettel kapcsolatban szól arról, hogy ez a társadalmi munkaszervezésnek új formája, amelynek nemcsak gyakorlati következményeire utal, hanem elméleti alapját is megadja, beállítva a társadalmi tulajdonon alapuló viszonyok összességébe, ugyanakkor tárgyalja a társultmunka-alapszervezet gyakorlati következményeit — az értékékként kimutatható termék előállításától a jövedelem megvalósításáig —, és ezen túlmenően ennek szerepét a munkának és a tőkének a dolgozók kezében való közvetlen egyesítésében, az állam és az állami szervek közvetítésének és gyámkodásának kiküszöbölésében. A szabad

munkacserével kapcsolatban pedig arra világít rá, a társadalomban hogyan jönnek létre ésszerűen, állami közvetítés nélkül az új viszonyok.

A társadalmi tulajdon elméletének konkretizálásával kapcsolatban három mozzanatról kell szólni. A holtmunkáról, a személyi jövedelem kérdéséről — elméleti és gyakorlati vonatkozásban —, valamint az egész társadalom iránti felelősségről, mint annak következményéről, hogy „nem szabad megengednünk, hogy a társultmunka-alapszervezet dolgozói csoporttulajdonosi módon kezeljék a jövedelmet”.

Az öngazgatás elméletének konkretizálásában játszott szerepe mellett Kardeljnek ezt a művét izgalmas olvasmánnyá teszi, hogy a magyar kiadás alkalmat ad az elmélet összevetésére a gyakorlattal és mai nehézségeinkkel. Ez az összevetés ugyanis három vonatkozásban is érdekes tanulságot kínál mindenkinek, aki, a jugoszláv elmélettel és gyakorlattal kíván foglalkozni. Kardelj világosan látta, hogy a megteremtett öngazgatási rendszer a szubjektív erők éretlensége miatt vagy a teljesség hiányában olyan következményekkel járhat, amelyeket mi most válságtünetként emlegetünk. Fejtegetése utal arra, mennyi mindent kellett volna még tenni, ha a jugoszláv kommunistáknak erre idejük és erejük lett volna. Végül pedig a rendszernek a tapasztalatok és nehézségek ellenére történt továbbfejlesztéséről szól.

A rendszernek a következtelenségéből eredő hiányosságaira utal: „ha a dolgozónak az elosztási rendszerbeli társadalmi-gazdasági helyzete kizárólag élő munkájának eredményeihez kötődik, vagy túlnyomórészt ezektől függ, elkerülhetetlen a társadalmi válság”; „ha itt nem találjuk meg a helyes megoldásokat, igen hamar konfliktusokba keveredünk, amelyek a dezintegrációs törekvések miatt keletkeznek; „a jugoszláv piac máris figyelmeztet arra, hogy viszonyainkhoz képest elképesztően drága”; „nálunk eléggé kifejezésre jut az a törekvés, hogy ott emeljük automatikusan a személyi jövedelmet, ahol nagyobb jövedelmet valósítottak meg, és nem ott, ahol a munka termelékenységét fokozták”; „amíg a dolgozónak a társadalomban, illetve a társultmunka-alapszervezetben elfoglalt helyzete csupán személyes, élő, folyó munkájától függ, bizonyos értelemben továbbra is megmarad bérmunkásnak”; „ha megtűrnénk a fenti állapotokat, a társadalmi akkumuláció jelentős része lényegében a magas felhalmozóképességű társultmunka-alapszervezetek személyi jövedelmi alapjába kerülne.”

Arról van ugyanis szó, hogy a gazdasági nehézségek — tehát nem is annyira az ilyen vagy olyan öngazgatásellenes erők — a társadalmi tulajdon kibontakozását akadályozták meg, erősítve a csoporttulajdonosi magatartást. Mert nyilvánvalóan így minősíthető nemcsak a kereskedelem minden machinációja, hanem az is, amikor a kereskedelemben több közvetítő veri fel az árat, hanem az is, amikor a termelésben áremeléssel próbálnak megoldani minden problémát, amikor az átlagnál nagyobb személyi jövedelmet valósítanak meg olyan ágazatok, amelyek monopoliz-

tikus helyzetüknél fogva nyomást gyakorolhatnak a fogyasztókra. Kardelj könyve utal arra is, amit a rendszer elvben megold, csak gyakorlatiá kell formálni, de arra is, aminek régebben nem lehettünk tudatában, utólag be kell építeni a rendszerbe.

Amikor azokat a tényezőket említjük, amelyek a nehézségek hatására kifejezettebbekké váltak, de megoldásukra lehetőség van a rendszeren belül, akkor nem arra gondolunk, hogy milyen nehéz és milyen hosszú folyamat a társadalmi tulajdon és a dolgozók élet- és munkafeltételei feletti uralmának megteremtése, hanem olyan megoldásokra, amelyek rögtön alkalmazhatók, segítik a gyakorlatot. Kezdve a fogyasztók szervezkedésétől és a polgárok érdekeinek védelmétől, amely csak most kap helyet a társadalmi köztudatban — egyrészt a fogyasztók szervezetei formájában, másrészt abban a formában, hogy nemcsak a szakszervezet nem mondhat le bizonyos érdekvédelmi szerepéről, hanem még a Szocialista Szövetségnek is ilyen szerepet kell vállalnia —, az intézményes megoldásokon át — késedelem miatt kénytelenek voltunk módosítani a termelő és áruforgalmazó szervezetek közötti kötelező társulásról szóló vagy a kereskedelemben a közvetítők számát korlátozó törvényt —, egészen addig, hogy az öngazgatás nem a felelőtlenség rendszere, hanem a legkeményebb felelősségé. Egyrészt a társultmunka-alapszervezet „meghatározott társadalmi funkciót is betölt a társadalmi újratermelés rendszerében, és ezért felelősséggel tartozik a többi dolgozónak, csakúgy, mint a társadalom egészének”, másrészt a rendszer „senkit sem jogosít fel arra, hogy holmi részérdekeket tukmáljon bárkire is a többi dolgozó vagy társadalom kárára”.

A felelősségnek ezt a Kardelj által említett rendszerét kell kiegészíteni a jugoszláv marxisták azon keserű tapasztalatai alapján, amit az utóbbi évek gazdasági nehézségei hoztak. Mivel az öngazgatású társadalomnak objektíve rendelkeznie kell azokkal az elemekkel, amelyek hatékonyságá, minden más rendszerrel szemben versenyképessé, a problémák megoldására képessé teszik, szakítani kell azzal a szemlélettel, amely minden baj okát valamilyen szubjektív ellenállásban látja. Továbbá szükséges kialakítani az öngazgatás védelmének teljes rendszerét, amely lehetlenné teszi a csoporttulajdonosi és az egyedi kisajátítást éppúgy, mint az általános áremelési hullám mögötti, mások munkájából való élösködést, sőt tartalmaznia kell az öngazgatók iránti felelősség tényét és tudatát is, hogy egyetlen kormányrendelet vagy egyetlen százaléknyi villanyáram áremelése sokhónapi öngazgatói munka eredményét semmisítheti meg. Ennek a rendszernek a megteremtése a jugoszláv kommunisták feladata.

Mindehhez nyújt útmutatót Kardelj könyve, amelyet Szilágyi Károly fordításában vehet kézbe az olvasó.